

حقوق بین الملل خصوصی ایران

تألیف

دکتر منصور فرخی

عضو هیأت علمی دانشکده علوم انسانی دانشگاه هرمزگان

(نشر در مجله)

سرشناسه : فرخی، منصور، ۱۳۴۹-
 عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآور : حقوق بین الملل خصوصی ایران / تألیف: منصور فرخی
 مشخصات نشر : تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری : ۲۴۰ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۳۶۸-۳
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : حقوق بین الملل خصوصی - ایران
 موضوع : حقوق بین الملل
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۴ ج ۷ / ف ۴ / KM۴۸۰
 رده‌بندی دیویی : ۳۴۰ / ۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۹۵۳۷۹

عنوان کتاب: حقوق بین‌الملل خصوصی ایران

تألیف: دکتر منصور فرخی

ناشر: انتشارات جنگل، جاودانه

ناظر فنی: امین لشکری

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۴

قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۳۶۸-۳

[http:// www.junglepub.org](http://www.junglepub.org)

[email:// Info@junglepub.org](mailto:Info@junglepub.org)

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۲۸۳۰-۹-۶۶۴۸۶۱۱۵

۰۳۱-۳۳۲۰۳۸۰۰-۹-۳۳۲۰۵۰۶۷

«حق چاپ برای مؤلف محفوظ است»

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول: وضع بیگانگان در ایران..... ۱

- گفتار اول: ممنوعیت تعرض به حقوق اشخاص..... ۱
- گفتار دوم: اقامت در ایران..... ۴
- گفتار سوم: حق دادخواهی..... ۵
- گفتار چهارم: تابعیت..... ۶
- گفتار پنجم: تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات..... ۷
- گفتار ششم: استخدام..... ۸
- گفتار هفتم: پناهندگی..... ۱۰
- گفتار هشتم: تملک اموال غیرمنقول..... ۱۲
- گفتار نهم: اصل برخورداری از حقوق مدنی..... ۱۴
- گفتار دهم: حق ازدواج..... ۱۵
- گفتار یازدهم: اصل شمول قوانین ایران بر بیگانگان..... ۱۸

فصل دوم: تابعیت..... ۲۱

- گفتار اول: حمایت دیپلماتیک و تابعیت..... ۲۲
- گفتار دوم: تابعیت و جانشینی کشورها..... ۲۵
- گفتار سوم: تابعیت و داوری بین‌المللی..... ۲۶
- گفتار چهارم: تابعیت و تحریم بین‌المللی..... ۲۸
- گفتار پنجم: موجبات تابعیت ایران..... ۳۱
- الف) اماره سکونت..... ۳۱
- ب) اصل خون..... ۳۳
- ج) اصل خاک..... ۳۵
- د) اصل خاک مشروط..... ۳۷
- ه) ازدواج زن خارجی با مرد ایرانی..... ۳۹
- و) تحصیل تابعیت ایران..... ۳۹

- گفتار ششم: شرایط تحصیل تابعیت ایران ۴۰
- گفتار هفتم: تشریفات و مدارک لازم برای درخواست تابعیت ایران ۴۳
- گفتار هشتم: حقوق دارندگان تابعیت اکتسابی ایران ۴۴
- گفتار نهم: تأثیر تحصیل تابعیت ایرانی شخص نسبت به همسر و فرزندان متقاضی ۴۹
- گفتار دهم: تأثیر ازدواج زن ایرانی با مرد خارجی بر تابعیت زوجه ۵۰
- گفتار یازدهم: ترک تابعیت ایران ۵۱
- الف) ترک تابعیت به شیوه قانونی ۵۱
- ب) ترک تابعیت بدون رعایت مقررات قانونی ۵۳
- گفتار دوازدهم: بازگشت به تابعیت اصلی ایران ۵۵

فصل سوم: اقامتگاه ۵۷

- گفتار اول: اقامتگاه اشخاص حقیقی ۵۸
- الف) اقامتگاه عام ۵۸
- ب) اقامتگاه خاص (قراردادی) ۶۵
- گفتار دوم: اقامتگاه اشخاص حقوقی ۶۶

فصل چهارم: اسناد مسافرتی ۷۱

- گفتار اول: پاسپورت (گذرنامه) ۷۱
- گفتار دوم: ویزا (روادید) ۷۲
- الف) لغو روادید ۷۳
- ب) روادید فرودگاهی ۷۳
- ج) ویزای شینگن (شینگن) ۷۴

فصل پنجم: تعارض قوانین ۷۷

- گفتار اول: قانون حاکم بر اهلیت ۷۷
- الف) احوال شخصیه اتباع ایران ۸۱
- ب) احوال شخصیه اتباع خارجه ۸۶
- ج) احوال شخصیه زوجین دارای تابعیت های متفاوت ۸۷
- گفتار دوم: قانون حاکم بر روابط ابوبین و اولاد ۹۰
- گفتار سوم: قانون حاکم بر ولایت و قیمومت ۹۱
- گفتار چهارم: قانون حاکم بر اموال و حقوق مربوط به آنها ۹۲

۹۷	گفتار پنجم: قانون حاکم بر حقوق ارثی.....
۹۷	گفتار ششم: قانون حاکم بر تعهدات قراردادی.....
۱۰۴	گفتار هفتم: قانون حاکم بر شکل اسناد.....
۱۱۲	گفتار هشتم: قانون حاکم بر صلاحیت دادگاه‌ها و آیین دادرسی.....
۱۱۵	گفتار نهم: اجرای احکام و اسناد رسمی خارجی در ایران.....
۱۱۹	گفتار دهم: احاله.....
۱۲۱	گفتار یازدهم: اصل تقدم قواعد خاص بر قواعد عام حل تعارض.....
۱۲۳	گفتار دوازدهم: قاعده نظم عمومی.....
۱۲۵	ضمائم.....
۲۲۱	منابع و مأخذ.....

مقدمه

حقوق بین‌الملل خصوصی را در تقسیم‌بندی رشته‌های حقوقی معمولاً در زمره شعب حقوق بین‌الملل قرار می‌دهند. در حالی که ماهیت و خصوصیات این شاخه از علم حقوق و موضوعاتی که در آن مورد بحث قرار می‌گیرند، حاکی از ارتباط و گاه در هم آمیختگی این رشته حقوقی با مباحث حقوق خصوصی از یک‌سو و حقوق بین‌الملل عمومی از سوی دیگر می‌باشد. این دوگانگی و گستردگی موضوعات حقوق بین‌الملل خصوصی مانع از این می‌شود که بتوان آن را با قطع و یقین در شمار رشته‌های حقوق بین‌الملل و یا حقوق داخلی قرار داد. در واقع، این رشته حقوقی مشتمل بر مسائل و موضوعاتی است که فراتر از نظام حقوق داخلی می‌باشند، اما با مباحث حقوق بین‌الملل عمومی نیز تفاوت‌های بنیادین و ماهوی دارند.

بر این اساس، حقوق بین‌الملل خصوصی همانند برخی رشته‌های حقوقی دیگر - از جمله حقوق دریایی، حقوق هوایی و حقوق جزای بین‌الملل - از ماهیتی «فراملی» برخوردار است؛ به این معنا که ضمن بهره‌گیری از مبانی، شیوه استدلال و ضمانت اجرای حقوق داخلی، مشتمل بر موضوعاتی می‌باشند که وجود یک عنصر خارجی (فراملی) مشخصه بارز آنها محسوب می‌شود. در حقیقت، وجود چنین عنصری است که برای این دسته از رشته‌های حقوقی جولانگاهی فراتر از نظام حقوق داخلی فراهم می‌آورد.

لازم به ذکر است که صبغه داخلی حقوق بین‌الملل خصوصی بر ویژگی بین‌المللی بودن آن غلبه دارد. به همین دلیل، قانونگذاران بسیاری از کشورها - از جمله ایران - مقررات راجع به تابعیت، اقامتگاه، وضع بیگانگان و تعارض قوانین را ضمن قوانین مدنی و آیین دادرسی مدنی آورده‌اند. کشورهای دیگری هم که قوانین مخصوصی برای حقوق بین‌الملل خصوصی دارند، آن قوانین را به عنوان بخشی از حقوق داخلی خود به تصویب رسانده‌اند. به علاوه، مقررات این شاخه از علم حقوق، از یک الگوی بین‌المللی واحد پیروی نمی‌کند، بلکه هر کشوری بنا بر ویژگی‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود به وضع قوانین و مقرراتی درباره موضوعات حقوق بین‌الملل خصوصی اقدام می‌نماید.

با وجود این نباید این واقعیت را نادیده گرفت که بخشی از حقوق بین‌الملل خصوصی برگرفته از اصول کلی حقوقی و قواعد بین‌المللی می‌باشد که در چارچوب حقوق بین‌الملل

عمومی توسعه یافته و یا تدوین گردیده‌اند؛ اصول و قواعدی از قبیل صلاحیت کشورها در تعیین اتباع خود، لزوم تابعیت (ضرورت برخورداری هر کس از تابعیت)، معیارهای تابعیت غالب (مؤثر) و ترجیح این نوع تابعیت بر سایر تابعیت‌های شخص در موارد تابعیت مضاعف، وجود علقه تابعیت میان زیان‌دیده و دولت حامی و یا اقامت دایمی شخص در قلمرو دولت حامی به عنوان یکی از شرایط حمایت دیپلماتیک و تأثیر جانشینی کشورها بر وضعیت تابعیت اشخاص، مسائل و موضوعاتی می‌باشند که در حقوق بین‌الملل خصوصی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند، اما حقوق بین‌الملل خصوصی مستقیماً از اصول و قواعد راجع به آنها که در سطح بین‌المللی تکامل یافته‌اند، بهره می‌گیرد.

گسترده‌گی حقوق بین‌الملل خصوصی از یک‌سو ایجاب می‌نماید که برای آگاهی یافتن از مسائل این رشته حقوقی، قواعد و مقررات مربوط به بسیاری از شعب دیگر علم حقوق نیز آموخته شود؛ حقوق مدنی، حقوق تجارت، حقوق تطبیقی، آیین دادرسی مدنی و حقوق بین‌الملل عمومی در شمار مهمترین رشته‌های حقوقی می‌باشند که بیشترین ارتباط را با حقوق بین‌الملل خصوصی دارند و مطالعه آنها مقدمه ورود به مباحث این شاخه از علم حقوق محسوب می‌گردد. از سوی دیگر، آموختن حقوق بین‌الملل خصوصی برای حل مسائل برخی از رشته‌های حقوقی، کاربرد دارد. به عنوان مثال، در داوری بین‌المللی، وصف بین‌المللی در بعضی از کشورها بر اساس ضابطه تابعیت و در برخی کشورهای دیگر بر مبنای معیار اقامتگاه تعیین گردیده است؛ طبق بند (ب) ماده یک قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران مصوب ۱۳۷۶/۷/۹ «داوری بین‌المللی عبارت است از این که یکی از طرفین در زمان انعقاد موافقت‌نامه داوری به موجب قوانین ایران تبعه ایران نباشد.» استفاده از معیارهای تابعیت و اقامتگاه و یا ضابطه‌های دیگری نظیر ضابطه محل فعالیت و مرکز ثقل در نظام‌های حقوقی مختلف به منظور تعیین عنصر بین‌المللی داوری، مستلزم آگاهی از قواعد حقوق بین‌الملل خصوصی در رابطه با تابعیت و اقامتگاه اشخاص حقیقی و حقوقی و به کار بستن آن قواعد می‌باشد. همچنین، در مواردی ممکن است هیأت داوری برای یافتن قانون حاکم بر ماهیت دعوی ناگزیر از مراجعه به قواعد حل تعارض گردد. بدیهی است تعیین قاعده حل تعارض مناسب در هر مورد منوط به آگاهی کامل از اصول و قواعد حقوق بین‌الملل خصوصی و مفاهیمی مانند تعارض متحرک، احاله و نظم عمومی می‌باشد.

بنابراین، آموختن حقوق بین‌الملل خصوصی از یک‌سو مستلزم فراگیری مبانی و قواعد

برخی از رشته‌های حقوقی است و از دیگر سو موجب تکمیل مباحث و حل مسائل در پاره‌ای از شاخه‌های علم حقوق می‌گردد. در نتیجه، هر گونه تحقیقی در عرصه حقوق بین‌الملل خصوصی باید با در نظر گرفتن این ارتباط چند وجهی صورت گیرد.

مطالعه حقوق بین‌الملل خصوصی حداقل از دو منظر مفید می‌باشد؛ نخستین فایده این رشته حقوقی که جنبه نظری دارد، تقویت ذهن و قوه استدلال می‌باشد؛ موضوعاتی که در این رشته مورد بررسی قرار می‌گیرند، همواره دارای عنصری خارجی هستند و دست کم به دو نظام حقوقی ارتباط می‌یابند که این امر سبب می‌گردد فردی که این مباحث را دنبال می‌نماید، مسائل حقوقی را به منظور دست یافتن به مناسب‌ترین راه‌حل، فراتر از چارچوب‌های تعریف شده در یک نظام حقوقی معین مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

فایده دیگر حقوق بین‌الملل خصوصی که دارای جنبه کاربردی و عملی بوده و ناشی از افزایش فزاینده ارتباطات فراملی اشخاص حقیقی و حقوقی در حوزه خصوصی، مهاجرت و سفرهای خارجی و قراردادهای خصوصی بین‌المللی می‌باشد، این است که غالب موضوعات مورد مطالعه در این شاخه از علم حقوق برای کسانی که در عرصه‌های مزبور فعالیت می‌کنند و یا ذینفع هستند، قابل استفاده می‌باشد.

اصطلاح حقوق بین‌الملل خصوصی در دو مفهوم اعم و اخص مورد استفاده قرار می‌گیرد. حقوق بین‌الملل خصوصی به معنی اعم مشتمل بر هر دو بخش قواعد بین‌المللی و ملی راجع به این رشته حقوقی می‌باشد. در مقابل، حقوق بین‌الملل خصوصی به معنی اخص در مورد قواعد ملی به کار می‌رود که در هر یک از نظام‌های حقوقی داخلی در رابطه با موضوعات این شاخه از علم حقوق وضع گردیده است. چنانکه پیش از این اشاره گردید، هر یک از کشورها، متناسب با مبانی و ویژگی‌های نظام حقوقی خود، قواعد خاصی را در زمینه حقوق بین‌الملل خصوصی، وضع و اجراء می‌نمایند. حتی در بسیاری از کشورها نظیر سوئیس، انگلستان و گرجستان، قوانین جداگانه‌ای تحت عنوان «قانون حقوق بین‌الملل خصوصی» (*Private International Law Act*) یا «قانون راجع به حقوق بین‌الملل خصوصی» (*Act on Private International Law*) را به تصویب رسانده‌اند که بخشی از نظام حقوق داخلی این گونه کشورها را تشکیل می‌دهد. بنابراین، استفاده از نام هر کشور در کنار عنوان «حقوق بین‌الملل خصوصی» بیانگر قواعد ملی آن کشور در مورد موضوعات این شاخه از علم حقوق می‌باشد که می‌توان آن را حقوق بین‌الملل خصوصی به معنی اخص

نامید. البته این بخش از حقوق بین‌الملل خصوصی از اصول و قواعد بین‌المللی عام و مشترک در رابطه با تابعیت، اقامتگاه، پناهندگی و نظایر آنها نیز تأثیر می‌پذیرد. بر همین اساس، اثر حاضر به نام «حقوق بین‌الملل خصوصی ایران» نامگذاری گردیده است. زیرا تأکید نگارنده در این کتاب بر قواعد و مقررات و رویه قضایی موجود در نظام حقوقی ایران می‌باشد.

خوشبختانه در سال‌های اخیر، آثار علمی ارزشمندی در زمینه موضوعات حقوق بین‌الملل خصوصی در ایران به زیور طبع آراسته شده‌اند. اما آنچه که نگارنده را به تألیف اثر حاضر ترغیب نموده است، کمبود منابع در خصوص جنبه‌های کاربردی این رشته حقوقی می‌باشد؛ مسائل مربوط به اقسام و شیوه اخذ گذرنامه و روادید، از جمله ویزای شنگن، نحوه اعمال حقوق بیگانگان در ایران و چگونگی مواجهه با تعارض قوانین و دادگاه‌ها و حل آن بر اساس قانون و رویه قضایی، در این کتاب جهت استفاده علاقمندان تبیین گردیده است. امید است مؤلف به هدف اصلی خود که از تألیف اثر حاضر انتظار داشته است، نائل گردد.

مطالب این کتاب در قالب پنج فصل تنظیم و ارائه گردیده است. در فصل اول، وضع بیگانگان در ایران شامل ممنوعیت تعرض به حقوق اشخاص، اقامت در ایران، حق دادخواهی، تابعیت، تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات، استخدام، پناهندگی، تملک اموال غیرمنقول، اصل برخورداری از حقوق مدنی، ازدواج و اصل درون مرزی بودن قوانین مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

در فصل دوم، نخست مفهوم تابعیت و ارتباط آن با حمایت دیپلماتیک، جانشینی کشورها، داوری بین‌المللی و تحریم بین‌المللی تبیین می‌گردد و سپس شرایط برخورداری از تابعیت ایران و تحصیل، ترک و بازگشت به تابعیت ایران و آثار حقوقی هر یک از آنها مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

فصل سوم کتاب به اقامتگاه اشخاص حقیقی و حقوقی اختصاص دارد. در این فصل، پس از بیان مفهوم اقامتگاه در حقوق بین‌الملل خصوصی، انواع اقامتگاه اشخاص حقیقی و دیدگاه‌های گوناگون درباره معیار تعیین اقامتگاه اشخاص حقوقی تشریح می‌گردد.

در فصل چهارم، اسناد مسافرتی شامل گذرنامه، اسناد در حکم گذرنامه و روادید مورد بررسی قرار می‌گیرند. مباحث این فصل با تأکید بر جنبه‌های عملی و کاربردی این اسناد ارائه می‌شوند و مسائلی که افراد جامعه در عمل با آن مواجه هستند، تبیین می‌گردد. ویزای

شنگن، لغو روادید و روادید فرودگاهی از جمله موضوعات مطرح شده در این فصل می‌باشند.

در نهایت، فصل پنجم کتاب به تبیین و تشریح تعارض قوانین می‌پردازد. در این فصل، قواعد ارتباط (حل تعارض) در زمینه احوال شخصیه، روابط ابوین و اولاد، ولایت و قیمومت، اموال و حقوق راجع به آنها، حقوق ارثی، تعهدات قراردادی، شکل اسناد و صلاحیت دادگاه‌ها و آیین دادرسی، تبیین می‌گردد و همچنین سایر موضوعات مرتبط با تعارض قوانین از جمله اجرای احکام و اسناد خارجی، احاله و نظم عمومی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند.

دکتر منصور فرخی

www.ketab.ir